

Josef Vařeka – † Václav Frolec: **Lidová architektura – Encyklopedie**. Druhé, J. Vařekou přepracované vydání. Praha – Grada Publishing 2007, 428 s.

Po polovině června 2007 vyšlo druhé, přepracované vydání encyklopedie Lidová architektura. J. Vařeka zachoval charakter encyklopedie, který ji autoři vtiskli v polovině 70. let. Rozšířil některá hesla z prvního vydání z roku 1983 vypracovaná předčasně zesnulým prof. PhDr. Václavem Frolem, DrSc. (1934–1992) o nové poznatky a literaturu. Výrazně rozhojnil osobní hesla, vypustil některé lokální názvy architektonických prvků, které jsou zmíněny pod odborným, všeobecně užívaným názvem. Hesla doplňuje 420 původních perokreseb etnografa a historika umění † PhDr. Josefa Schejbala, CSc. (1928–2001), 23 půdorysů staveb, pořízených arch. Jaroslavem Vajdišem (* 1920), a 12 půdorysů typů obcí a dvě mapy vyhotovené Ing. arch. Karlem Kučou (* 1961).

Mladá generace archeologů má stěží ve své knihovně první vydání díla. Druhé vydání, se svým obsahem 1975 hesel, z nichž je 165 biografických, včetně tří archeologů, se stane významným pomocníkem všem, kteří při svých výzkumech odkryjí stavbu ať již obytnou, hospodářskou anebo technickou. Dílo bude prospěšné i těm, kteří popisují stavbu vyobrazenou v iluminovaném rukopise, na obraze středověkého mistra, na dřevorytu a kovorytu i na vedutě raného novověku. Dílo obsahuje úvodní slovo, informace o struktuře encyklopedie (s. 5) a seznam použitých zkratk (s. 6–8), za kterými následují abecedně řazená hesla (s. 9–361). Za hesly jsou černobílé (s. 363–394) a barevné fotografie (s. 397–412) venkovských sídel, regionálních typů tradičního lidového domu Čech, Moravy a Slezska, hospodářských, společenských, veřejných, obecních, technických, sakrálních i komunikačních staveb, interiérů obydlí a dvě mapy (s. 395–396). Následuje abecedně řazený místní (s. 415–423) a jmenný (s. 424–426) rejstřík.

Encyklopedie pojednává o *typech vesnic*, o stavbách roubených i kůlových, hrázděných, hliněných, kamenných o domech jednodílných, dvojdílných, o trojdílném domu včetně rozvinutého a chodbového, o domech typu chlévního, komorového, komorovo-chlévního i víceprostorového. Poznáme krovky: hambálkový, krokrový, vaznicový, na kobylu, na stolec, na větrník, na vosla, nůžkový, s hrbenovou vaznicí, voválovej (ve tvaru čtyřbokého jehlanu), ale též *ploty a ohrady*: dřevěné – brlínové či plaňkové, krkoškové (z tenkých tyček), kůlové, prkenné, hontové (ze štípaných prken) i stěžňové (z tenkých štípaných prkének), tesové, pletené, roubené, samosličkové hradby, trnové i živé, zděné z hliněných válků (opus picatum), z nepálených i pálených cihel a kamenů. Vyobrazeny jsou: typy *rohatin*, *makovic*, *tesařské vazby dřev*, *kamenické nářadí*, *nářadí a náčiní k topeništi*. Jejich pozůstatky při výzkumech odkrýváme, a ne vždy při popisech používáme správné termíny.

Hesla věnují pozornost regionálním typům staveb, jejichž počátky bychom mohli hledat již při výzkumech středověkých objektů (viz Svidna, *slánský dům*, Z. Smetánka), ale většinou až při výzkumu časně novověkých zaniklých osad, jejich tradičnímu vnitřnímu členění, konstrukcím krovů i krytinám, úpravě a výzdobě štítů i pološtítů bedněných i zděných je věnována pozornost stejně jako interiéru jizby, kuchyně a světnice, *zdroji světla* (krbečku, sloužícímu jak na osvětlení světnice, tak na ohřev jídla) a *tepla* – otopným zařízením (ohništi, peci, peci s předsunutým ohništěm, krbu, kachlovým kamnům, sporáku) i *zařízením na odvod dýmu* – dymníkům předpisovanými ohňovými řády vrchností již na sklonku gotiky. *Požárové řády* pro vesnické stavby zavedla císařská nařízení – řády Marie Terezie z r. 1751 a Josefa II. z r. 1785. *Vedle staveb hospodářských* – chléva pro dobytek, stáje, kůlny, chlívku, stodoly, slepičárny, oborohu, ovčínu, seníku, sýpcharu, včetně věžového – jsou v encyklopedii uvedeny *stavby mimo usedlost ve dvoře i mimo něj*: obilní jáma i podzemní obilní silo, většinou v extralopovém vesnic: halťtýr, konopice, kontribučenská sýpka, mačkárna, pazderna, sušárna/sušárna ovoce i obilí, vinná buda i vinný sklep, vinohradnický dům, někdy i sýpky a stodoly (včetně polygonálních, *sezónní stavby*: mlíčnice, letní kuchyně, letní, luční a polní chlév i maštal, též seník zvaný samotník, sezónní obydlí, udírna, úl i včelín. *Zvláštní, většinou sociální obydlí* – jeskynní i skalní obydlí, nouzový domek, obecní pastouška, polozemnice a zemnice, podružská chalupa a v *rámci zámožných usedlostí* ratejna pro čeleď i sezónní pracovníky. *Z technických staveb*: kromě výše jmenovaných *plní mlýn*, většinou s pilou jednuškou.

Josef Vařeka do encyklopedie nově zařadil hesla archeologický skansen (Modrá u Velehradu) a středověká vesnice.

LUDVÍK SKRUŽNÝ

Hynek Rulišek: **Slovník křesťanské ikonografie. Postavy – atributy – symboly**. Druhé upravené vydání. Nakladatelství Karmánek 2006, neustránkováno.

Tam, kde v knihovně chybí díla „*Atributy světců*“ Dr. Rudolfa Pfleiderera (v překladu Jitky Matějí německého díla z konce 19. století), Praha – Unicornis 1992, 125 s.) a „*Atributy vybraných biblických postav, světců a blahoslavených*“ Dr. Ludvíka Skružného (Městské muzeum v Čelákovcích 1996, 292 s.) a první vydání referovaného díla *Hynka Ruliška*, rozhodně by nemělo chybět brožované vydání druhé, doplněné četnými reprodukcemi jak černobílými, tak barevnými iluminovaných rukopisů, dřevorezů, rytin, obrazů, reliéfů, soch a sousoří, na křídovém papíru formátu A4.

Vedle biblických postav jsou ve slovníku zastoupeni světci a blahoslavení starověku, středověku, novověku i současnosti (např. Maria Klementa ze Žiaru †1961, bl. v r. 1985). U každého z nich autor uvádí stručný

životopis, data narození a úmrtí, blahoslavení i svatořečení, atributy, patronáty i datum církevního svátku. Uvedu příklad: pod heslem monstrance jsou uvedeni světcí, kteří mají jako atribut tento bohoslužebný předmět. U každého z jmenovitě uvedených světců je spolu s dalšími jmenován i tento identifikační předmět. V hesle mor jsou uvedeni všichni ochránci proti této metle lidstva, běžně i méně často vzývání. Ti z nich, kteří byli u nás vzývání, bývali zpodobněni na morových sloupech. U jednotlivých v hesle mor jmenovaných světců nalezneme zmínku i v pojednáních o nich jako patronech proti moru. Tak je tomu ve všech případech ve slovníku zastoupených.

Abecedně jsou řazeny atributy, biblické postavy, světcí a blahoslavení, ženské (alžbětinky až voršilky) a mužské (augustiniani až trinitáři) řádové komunity, slova typu mor, zmíněného výše, i významné mezníky v životě Panny Marie (od Narození PM, přes Smrt (zesnutí) PM k Nanebevzetí PM a Korunování PM, ale i Bolestná PM, PM Immaculata i Assumpta, Pieta i sacra conversazione a místa zjevení Panny Marie (Fatima, Lourdy). I život Ježíše Krista sledujeme od Narození Páně, přes Noli me tangere a Zjevení Páně po Nanebevstoupení Páně a zastoupení v Nejsvětější Trojici. Uvedena jsou hesla mariagram a chrismon. Každé heslo je objasněno jak ve funkci symbolu, tak atributu; a nechýbí ani výklady slov atribut a symbol. Hesla strom rozvádí autor na jednotlivé jeho druhy (borovice, dub, jabloň, švestka, topol a vrba), rostliny (uvedené na 2½ strany počínaje akantem a aloe a konče zimostrázem). V hesle zvíře stejně jako u hesel z říše rostlinné jsou jmenování zástupci zvířecí říše od beránka a bobra po žabu a želvu a jsou jmenování světcí s nimi vyobrazování i jejich ochránci. Nalezeme i heslo čeští patroni. Slovník dále uvádí křesťanské symboly, včetně symboliky barev, čísel a ruky. Nalezeme i heslo církevní rok, popeleční středa i pohanská božstva, např. Moloch.

Z méně užívaných hesel je zastoupeno heslo *acheiropoiétois – rukou nevytvořený* – obraz vzniklý nadpřirozenou cestou, bez účasti lidské ruky, např. rouška s otiskem Kristovy tváře, tzv. *mandylion*, kterou sám Kristus poslal edenskému králi Abgarovi po apoštolovi Judovi Tadeášovi. Obraz vyléčil smrtelně nemocného krále. Obraz Ježíšovy tváře na roušce, kterou podala Veronika Ježíšovi při cestě na Golgotu (Kalvárii), tzv. *veraikon*. Mezi hesly nalezneme i oba uvedené pojmy, ale není uvedeno heslo Turínské plátno, podrobně se o něm však dočteme v hesle plátno. Dále připomenou heslo *apotropaion* – amulet (předmět nebo obrázek ochraňující jeho nositele před působením démonických sil, před zlem, nemocí apod. – např. červené korály na krku Ježíška, dále hesla v jiných slovnících nezastoupená, třebaš temperamenty, astrologie, mystéria, období života, odpustek, osa, slina, sníh, Stefaton – protiklad sv. Longina (podává na třtině Ježíšovi houbu s octem); uvedeno též v hesle třtina (rákos) a yzop (jindy Stefaton podává Ježíšovi houbu s octem na větví z yzopu – rostlině odvracející zlo). Ve slovníku nalezneme mezi hesly slova střed, stříbro, šiška, štir (škorpión), tetragrammaton, tetramorf, trojzubec (jako krycí znamení Kristova kříže v 1. století), údolí, uzda a uzel, válka (jmenování patroni chránící před válečnými útrapami), vejce (symbol Trojice Boží – neboť sestává ze skořápky, bílku a žloutku) i souhrn všech sil na počátku – slunce, život, životní síla, plodnost, tajemství bytí), okřídlená ženská postava, pesonifikující vítězství – bohyně Niké ovlivnila podle autora zobrazení anděla v křesťanském umění, vítr, vosk, živly.

Závěr díla sestává z kalendáře církevních svátků světců a blahoslavených, uspořádaný po měsících od ledna po prosinec, s uvedením pohyblivých svátků a seznamu použité literatury.

LUDVÍK SKRUŽNÝ

Jan Royt: **Slovník biblické ikonografie**. Praha – Karolinum 2006, 344 s.

Referovaný slovník pomáhá identifikovat výjevy a osobnosti, včetně andělů a archandělů, o nichž se dozvídáme ve Starém a Novém zákoně, i o jeho vývoji a zobrazení v církevním umění v průběhu věků od stvoření světa po Zjevení Janovo – Apokalypsu a Apokryfní knihy. Nalezeme zde hesla související s biblickou výpovědí, např. Očistec (s. 182–184), Orant (s. 188 – nástěnná malba ze 4. století v katakombách sv. Priscilly v Římě), Ráj (s. 253–254), ale též Sedm svobodných umění (s. 259–261), Typologie (s. 284–289) aj. Slovník je provázen ilustracemi Dagmar Hamšíkové, která je vytvořila ve spolupráci s autorem díla na základě předloh, převážně grafických děl.

Slovníku je předesláno Slovo ke čtenáři (s. 5) a Slovo úvodem (s. 7–10), za kterým následují hesla Abakuk (Habakuk) až Živý kříž (s. 11–321). Kromě nosných hesel je ve slovníku velký počet hesel odkazových, např. poslední uvedené – Živý kříž – odkazuje na nosné heslo Kříž (s. 142–143, hesla Kříž s. 137–144), ve kterém je stylkad, vyobrazení 25 nejužívanějších typů kříže a monogramy Kristovy i jeden Panny Marie. V hesle Nejsvětější Trojice (s. 170–177) nalezneme tři její symboly: trojúhelník, trojice vzájemně se protínajících kružnic a tři soustředné kružnice, starozákonní Trojice (Filoxenie) – mozaika z r. 340 v Římě (St. Marie Maggiore), Trojice typu paternita, Žaltářová, Trůn milosti (někdy označovaná jako bolestná). Pieta Domini, jako „summa víry“, Pravice Boží i Trojice ve Slávě a Trojice reprezentované trojicí trůnicích postav, třemi tvářemi a třemi hlavami na jednom těle. V každém hesle je ve stručnosti vylíčen biblický příběh s odkazy na jeho vyobrazení ve světovém, evropském, případně v našem umění, např. heslo Adam a Eva (s. 13–15), stvoření Evy ze žebra Adamova – iluminace v Pasionálu abatyše Kunhuty z doby kolem r. 1320, požití plodů ze zapovězeného stromu poznání, iniciovaném ďáblem v podobě hada (iluminace tamtéž).

Nejnósnějšími hesly jsou Kristus a Panna Maria (s. 189–219). Zmíním se o nich podrobněji, protože se s nimi často setkáváme na reliéfní výzdobě reliéfních ploch středověkých a novověkých kachlů. Vedle vysoce